

Фоменко В. Г. Особенности художественного „ощущения” и изображения города в украинской литературе

Автор рассматривает особенности изображения города в украинской литературе, а также исследует значение и влияние города, процессов урбанизации на развитие литературы. Тема значимости человека в урбанизированной среде приобретает актуальность также и потому, что человек становится не только субъектом города и общества, она действительно становится творцом как собственной истории, так и процессов развития общества, государства, нации. Урбанистическая литература является неотъемлемой частью урбанистической культуры. Перед писателем стоит задача расширить границы воплощения основных тенденций урбанизации и взаимодействия мегаполиса и личности в произведениях.

Ключевые слова: урбанизация, город текст, мегаполис, ценность.

Fomenko V. G. Features Art „Sensations” and Images of the City in the Ukrainian Literature

The author searches the specialties development of the ukrainian urban prose. The urban literature is a part of the urban culture. Subject importance of people in urban environments and also acquires relevance because the person is not only the subject of the city and society, it really becomes the creator of their own history as well as the processes of development of society, state and nation. The task of the writer is to increase borders the realization of main tendencies of urban and interaction of the megalopolis and personality in works.

Key words: urbanization, city the text, megalopolis, value.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Шестопалова Т. П.

УДК 82.09: 821.161.2 (Гай-Головка)

Н. С. Швець

**ТОПОС МІСТА В РОМАНІ „ЛОРА”
ОЛЕКСИ ГАЙ-ГОЛОВКА**

Проблема топосу міста належить до розгляду основних наукових концепцій, які є актуальними в сучасному літературознавстві. Насамперед зазначимо, що топос міста в художній літературі письменники заторкували ще в античні часи, коли в римській літературі утвердився образ Риму як ключа до усвідомлення римської культури та ментальності. У самому його розташуванні й будові в свідомості людини

вимальовувалась своєрідна модель космосу, а, отже, концепція світосприйняття. У такий спосіб, як зауважує Л. Стародубцева, місто стає „першоосновою образного мислення, воно постулює ситуацію, за якою формується образно чуттєве, інтелектуальне його сприйняття, коли „урбанізується” не лише ландшафт землі, не лише спосіб життя людства, а й думка людини: місто стає фундаментальним елементом мови образного мислення і метафорою свідомості... Місто й свідомість стають структурно, поняттєво, образно подібні” [5, с. 87]. Співзвучна попередній думці про місто і свідомість літературного персонажа й наукова розвідка А. Степанової [6, с. 153 – 162].

До образу міста зверталися й українські письменники Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, В. Підмогильний та інші. З діаспорних письменників О. Ізарський, Докія Гуменна, Ольга Мак, В. Домонтович, О. Гай-Головко. Останній моделює топос міста Вінніпег (Канада) у романі „Лора”. Центральний персонаж – український письменник Юрій Четвер – по війні прибув з Європи після перебування у таборах для переміщених осіб. Місто на нього справило емоційно-піднесене враження: „Другого дня вранці Четвер зійшов у Вінніпезі з поїзда... Щоб не гаяти часу Четвер попрямував уздовж вулиці, там височіли величезні будинки, і це свідчило про те, що там був центр міста” [3, арк. 24 – 26]. Його здивувало те, що „у Вінніпезі назви вулиць були не на будинках, а на перехресті вулиць” [3, арк. 28]. У такий спосіб створена інтенцією митця образна топографія формує чуттєвість персонажа, його духовно-душевного стану. Автор усвідомлений того, що урбаністичний образ наче „провокує” загострення чуттєво-тілесного сприйняття міста і світу, а відтак через моделювання художнього образу головного героя роману виформовується естетичну цінність. Та й сам процес сприйняття образу міста є самодостатньою естетичною цінністю; художній образ уподібнений образу естетичному. Така ідентичність становить у структурі образу цілісність естетики і поетики.

Емігрант час від часу ретроспективно кидає погляд на міста Харків, Київ, Львів, де йому довелося бути до війни, має змогу порівняти „дихотомію” топосів. У спогадах персонаж намагається затримати в пам’яті і ще раз пережити хвилюючі моменти буття в ріднокраї. Спогади, візії, сни в художньому плані підсилюють символічний ключ. До речі, Г. Грабович також звертав увагу на символічне значення топосу міста в українській, польській літературі, зокрема топосу Львова [4, с. 11 – 17]. Автор образ міста моделює свіжими очима новоприбульця з Європи, який потрапив, наче в казку. Часовий та просторовий виміри прозаїк моделює, вдаючись до тропеїзації, завдяки чому чіткіше, ємкіше розкриває внутрішній світ персонажа: „Поблизу була трамвайна зупинка. Він став на ній і якийсь час дивився на трамваї, у яких на зупинках автоматично відчинялися й зачинялися двері. З цих трамваїв не можна було вискочити на ходу, як це було в містах советської імперії, подумав Четвер.

Недалеко від нього, на світловій рекламі, чоловік запопадливо „відрубав” сокирою доляри” [3, арк. 37]. Застосувавши художній порівняльний прийом, О. Гай-Головка виділяє багатопланове розуміння часу і простору, світу і людини в ньому. Двосвіття, двоїстість постійно супроводжує українського емігранта. Якщо письменник спогадами переноситься у простір „тут”-„там” (Канада – Україна), то польський письменник (уродженець Дрогобича) Анджей Хцюк у діалогі двоїстість переносить на простір Австралія-Україна: „Постійно ця двоїстість. Я тут, живу тут, в Австралії, тут вже моє життя і сім’я, тут навіть росте дерево на мою труну. Але скільки ж то разів мало не щодня, хоча й так занадто часто, я є там? Достатньо думки, одного чийогось слова, інтонації – і я вже ніби повертаюся туди” [7, с. 6]. Простір прислівникового значення „там” для головного героя і другорядних персонажів О. Гай-Головка вжито з метою бодай у пам’яті не розлучатися зі своєю малою батьківщиною.

Однак для письменника простір „там” ототожнюється з суспільно-політичною системою, а не з певною географічною місцевістю й „утворює” калейдоскоп емігрантських спогадів. Під впливом політичних змін канадське місто Вінніпег набирає якісно нового змісту, а рідна українська місцевість у свідомості персонажа втратила свій індивідуальний характер. Юрій Четвер болісно переживає такі зміни простору, намагається якомога менше згадувати свій рідний край, а все більше милується чужим містом, що стало для нього рідним: „Незабаром вони завернули на Вест вулицю. Четвер зупинився й кинув оком. Це була широка вулиця під крилатими засніженими деревами, за якими виднілися дуже гарні двоповерхові і триповерхові будинки. Тут зимою все довкілля було біле, а влітку, як уявляв собі Четвер, було зелено й квітчасто” [3, арк. 93]. Отже, задля створення конкретно-чуттєвих образів письменник вдається до семантики кольору в прямому й переносному значенні. Хронотоп канадського міста як різновекторний, різноаспектний знімок. „Фотографування” з точністю відтворює часопросторові характеристики міського топосу. Такий художній прийом, за Т. Возняком, виконує окрему семантику, коли „подивитися на місто як на семантичний текст, то ми побачимо, що кожен з рівнів і кварталів міста має свою окрему семантику, свою функцію” [2, с. 42]. Але ж міста виникають, існують і зникають, чи „розчиняються” у великих мегаполісах, отже, авторові йдеться про те, що ми живемо не у фізичному, а в культурно-історичному просторі, в якому немає усталених позицій, де все мінливо. Тому й сюжетна лінія вибудована довкола інтелігентних персонажів, якими є колишні діписти, що прибули до канадського міста у пошуках кращої долі, знайти свій сенс і відбутися як особистість у „старому” світі. Саме в цьому сенсі німецький філософ-феноменолог Бернхард Вальденфельс виокремлює культурну топографію: „Як спосіб дослідження топографія вказує на такий спосіб опису, який окреслює шляхи, межові лінії, зв’язки та перехрестя і який,

отже, віддає перевагу розвідці відкритих і обмежених зв'язків перед систематичним закріпленням..." [1, с. 8]. Але науковець потрактовує топографію, що наближена до географії та саме з цієї позиції є зорганізованою не так темпорально, як просторово, втім цей культурно-топографічний простір докорінно відрізняється від фізично-географічного простору саме через культурно-історичну зумовленість. Йдеться про історію, яку необхідно розглядати не в ракурсі фактичних подій, а як "згущення" наративів, що зчаста суперечать одне одному; тут історія структурується не діахронно, а синхронно, і її, історію, вибудовує час культурний; такий час, таку історію вивчає не фізична географія, а культурна топографія, як чинник формування культурної ідентичності. О. Гай-Головка в романі „Лора” через образ міста вибудував зв'язок культури і простору, визначив вектори взаємного впливу й взаємної зміни, а також змодельовав вплив території на формування ідентичності та зміни в культурному і фізичному просторі повоєнного періоду.

З вищевомовленого можна зробити певні висновки. Якщо українська література ХХ століття наполегливо тяжіла до інтерпретації зображення урбаністичності як явища негативного, власне, до образу продажного міста і міщанства („Без ґрунту” В. Домонтовича, „Місто” В. Підмогильного), то діаспорний письменник О. Гай-Головка навпаки виводить своїх персонажів у тому місті, де вони знаходять затишок, душевну рівновагу, точку опори для вільного розвою інтелектуальної думки, творчості. Зобразивши в художньому просторі образ міста, романіст у компаративному ореолі водночас й заторкує й дихотомію „добро – зло”, про що 1972 р. писав А. Хцюк: „Люди потребують таких книжок із сумним усміхом, аби на їх сторінках, як у дзеркалі, впізнати себе, щоб побачити свої тамтешні Дрогобичі, може, трішки прикрашені тугою, але й із цілковитою щирістю збережені в серці. Цей людський погляд на все в житті найпотрібніший, особливо коли треба впорядкувати якісь справи, рахунки із землею, повною сліз і крові, любові та кривди”. А все ж на сторінках роману „Лора” О. Гай-Головка переважають не темні, а світлі кольори, у Вінніпезі літературні персонажі, як і сам автор, себе почувають безпечніше, комфортніше, як у затишному домі.

Список використаної літератури

- 1. Вальденфельс Б.** Топографія Чужого: студії з феноменології Чужого. / Бернгард Вальденфельс – К. : ППС (2002), 2004. – 206 с.
- 2. Возняк Т.** Феномен міста / Тарас Возняк. – Львів : [б. в.], 2009. – 334 с.
- 3. Гай-Головка О.** Лора [роман] / Олекса Гай-Головка. Лора: рукопис. – Ванкувер, 1993 // Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 1352. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 1. – 326 с.
- 4. Грабович Г.** Мітологізація Львова: відлуння присутності та відсутності / Г. Грабович // Критика. – 2002. – № 7/8. – С. 11 – 17.
- 5. Стародубцева Л. В.** Город как метафора урбанизируемого сознания /

Л. В. Стародубцева // Урбанизация в формировании социокультурного пространства. Сб. науч. трудов. – М. : Наука, 1999. – 285 с. – С. 70 – 93.
6. Степанова А. А. „Городской текст: литературоведческий смысл понятия” / А. А. Степанова // Актуальні проблеми слов'янської філології. Міжвузівський збірник наукових статей „Лінгвістика і літературознавство”. – Вип. XIII. – Ніжин : ТОВ „Видавництво Аспект-Поліграф”, 2007. – С. 153–162.
7. Chciuk A. Ziewia Księżycowa. Druga opowieść o Wielkim Księstwie Bałaku. / A. Chciuk. – Londyn, 1972. – 265 p.

Швец Н. С. Топос міста в романі „Лора” Олекси Гай-Головка

У статті вперше проаналізовано рукописний роман „Лора” діаспорного письменника Олекси Гай-Головка (1910 – 2006), в якому виразно змодельовано топос міста. У результаті дослідження доведено, що прозаїк образ міста вибудував як зв'язок культури і простору, визначив вектори взаємного впливу й взаємної зміни, а також змодельовав вплив території на формування ідентичності та зміни в культурному і фізичному просторі повоєнного періоду. На відміну від української літератури ХХ століття, діаспорний письменник О. Гай-Головка виводить своїх персонажів у тому місті, де вони знаходять затишок, душевну рівновагу, точку опори для вільного розвою інтелектуальної думки, творчості. Зобразивши в художньому просторі образ міста, романіст у компаративному ореолі заторкує дихотомію „добро – зло”.

Ключові слова: топос, естетична цінність, модель, місто, діаспора, вектор, топографія, часопростір.

Швец Н. С. Топос города в романе „Лора” Олекси Гай-Головка

В статье впервые проанализированы рукописный роман „Лора” диаспорного писателя Олексы Гай-Головка (1910 – 2006), в котором отчетливо смоделирован топос города. В результате исследования доказано, что прозаик выстроил образ города как связь культуры и пространства, определил векторы взаимного влияния и взаимного изменения, а также смоделировал влияние территории на формирование идентичности и изменения в культурной и физическом пространстве послевоенного периода. В отличии от украинской литературы ХХ столетия, диаспорный писатель О. Гай-Головка изображает своих персонажей в том городе, где они находят уют, душевное равновесие, точку опоры для свободного развития интеллектуальной мысли, творчества. Изображая в художественном пространстве образ города, романист компаративно касается дихотомии „добро – зло”.

Ключевые слова: топос, эстетическая ценность, модель, город, диаспора, вектор, топография, пространство.

Shvets N. S. Topos City in the Novel „Lora” by Oleksa Hay-Holovko

The paper analyzes the manuscript novel „Lora” by diaspora writer Oleksa Hay-Holovko (1910 – 2006), where topos city is modeled clearly. It has been proved that the writer created an image of the city as a communication of culture and space. He defined the vectors of mutual influence and change. It has been also proved that the author modeled the impact of the site on the identity formation and changes in the cultural and physical space during the postwar period. Unlike Ukrainian literature of XX century, diaspora writer displays his characters in the city where they find comfort, peace of mind, a foothold for free flowering of intellectual thought and creativity. Along with the depiction of the city in the artistic space, the novelist touches dichotomy of good and evil. The main character compares the views of new city with those scenes from his soviet past. In such a way the dichotomy of good and evil is realized, though it is not only the physical objects, but the way the people live, their culture, history, and attitude to the world in general.

The process of city apprehension has sufficient esthetic value, artistic image resembles the esthetic one. Such identity forms continuity of esthetics and poetics in the image structure.

Key words: topos, esthetic value, model, city, diaspora, vector, topography, time space.

Стаття надійшла до редакції 1.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Фоменко В. Г.